

УДК 340.12

Черепій Петро Миколайович,
голова Івано-Франківського окружного
адміністративного суду,
доктор права, заслужений юрист України,
старший викладач кафедри
кримінального права і процесу
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ТА ЗМІСТУ ПРАВА В ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Автором висвітлено особливості втілення праворозуміння через співвідношення теорій права та юридичної практики. На основі аналізу норм чинного законодавства України доводиться втілення матеріалістичного та ідеалістичного типів праворозуміння, а також їх поєднання у змісті статей нормативно-правових актів.

Ключові слова: праворозуміння, тип праворозуміння, рівні праворозуміння.

Постановка проблеми. Потреба у вирішенні даної проблеми обумовлена тим, що відсутність повноцінної правової доктрини веде до безпосереднього погіршення правової практики. Тому розкриття основних типів праворозуміння дасть можливість теоретично обґрунтувати та визначити оптимальне поняття праворозуміння, що, у свою чергу, обумовлює актуальність та практичну значимість нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам праворозуміння присвячені публікації вітчизняних науковців О. Бандурки, М. Кельмана, М. Козюбри, А. Колодія, В. Копейчикова, М. Костицького, П. Рабіновича, а також низки радянських та зарубіжних представників науки: М. Александрова, Л. Воеводіна, В. Лапаєвої, Р. Лівшица, В. Нерсесянца та ін. У їхніх працях розкривається філософсько-правовий зміст права, а також наукові парадигми поняття праворозуміння, встановлюється співвідношення змісту і форми в праві.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є комплексний аналіз типів праворозуміння, формування його цілісної концепції, що в подальшому дозволить теоретично обґрунтувати і верифікувати критерії осмислення права.

Виклад основного матеріалу дослідження. За весь історичний період вивчення сутності і змісту права, дискусії ніколи не мали схоластичного характеру та були прив'язаними до реального соціального розвитку суспільства. Як правило, правова доктрина, заснована на тому чи іншому понятті права, була основним джерелом права (починаючи з античності і закінчуючи новітнім часом). Більше того, навіть в наш час, як стверджував відомий французький дослідник Р. Давид, «доктрина, що формулює правові поняття, розробляє методи тлумачення законів становить дуже важливе і достатньо життєве джерело права» [1, с. 106].

Одночасно, не варто недооцінювати і вплив доктринального праворозуміння на правосвідомість правотворця та суб'єкта правозастосування, що впливає на якість прийнятих ними рішень. Виходячи з цього, діалектика взаємодії теорії і практики

проявляється в тому, що те чи інше доктринальне трактування права набувало домінуючого характеру в межах окремої країни на певному етапі її історичного розвитку. Саме тому, як слушно зазначає В.В. Лапаєва, «тісний зв'язок типу праворозуміння з правовою практикою безпосередньо впливає на долі людей і обумовлює посилену гостроту наукових дискусій про поняття права» [4, с. 7].

Перед тим, як проаналізувати різноманітні типи праворозуміння у ракурсі їх застосування для вирішення практичних завдань, що стоять перед вітчизняною юридичною наукою, варто дати визначення самого терміну «тип праворозуміння». Так, впродовж останніх десятиліть (включаючи і період незалежності) термін «тип праворозуміння» утвердився серед правових категорій вітчизняної теорії права, що потребує понятійного осмислення та чіткої дефініції.

Однак, необхідно з'ясувати, яке насамперед пізнавальне навантаження в системі юридичної науки несе в собі категорія «тип праворозуміння», яка її роль у пізнанні права? Аналіз наявних наукових досліджень показує, що тип право розуміння за своїм пізнавальним статусом в юриспруденції отримав назву наукової парадигми. Під парадигмою розуміються загальні для певної частини наукового співтовариства теоретико-методологічні підстави наукового пошуку, які забезпечують єдність і внутрішню несуперечливість процесу пізнання в рамках заданої парадигми. Як зазначила В.В. Лапаєва, парадигма – це група теорій, об'єднаних єдиною методологією. Зміна домінуючої наукової парадигми в тій чи іншій сфері знання завжди означає докорінну зміну теоретико-методологічних основ наукового пошуку і знаменує собою нову віху в процесі наукового пізнання [4, с. 8].

Спираючись на цивілізаційний підхід, в юридичній науці виокремлюють європейський (християнський), мусульманський чи ісламський, індо-буддистський, китайсько-конфуціанський, японський, а в окремих випадках – навіть євразійський чи російський типи права [2, с. 15]. Існує типологізація праворозуміння, яка ґрунтується на ототожненні чи розмежуванні самих понять права та закону, що відповідно веде до виокремлення юридичного (*jus* – право) та легістського (*lex* – закон) типів праворозуміння [5, с. 32].

Серед представників російської правничої науки активно розвивається концепція поділу на позитивіський та непозитивістський типи праворозуміння, що ґрунтуються відповідно на використанні методології класичного позитивізму, як особливої течії соціально-філософської думки, та наявності особливої ідеальної критерію, що дозволяє оцінювати правову природу речей і явищ на емпіричному рівні [4, с. 8].

Розглядаючи праворозуміння у рамках класичної філософської традиції, через виокремлення матеріалістичного (об'єктивістського) та ідеалістичного (суб'єктивістського) типів, спробуємо розкрити їх практичний потенціал у процесі реалізації норм закріплених, як в Конституції України, так і в інших актах законодавства України. Такий підхід до типологізації праворозуміння дає можливість розрізнити правові концепції залежно від уявлень про те, чи набуває правосвідомість правового значення на базі об'єкта, об'єктивних відносин, чи із суб'єкта, самої свідомості [8, с. 33].

Одним з аргументів, що підтверджують вагомість правового об'єктивізму, є те, що правопорядок включений до актуально існуючих відносин і немислимий без їхнього урахування. Тому таке визначення є беззаперечним усталеним фактом. Виходячи з такого розуміння, здійснюється постановка і вирішення питання про те, за яких умов правопорядок може бути справедливим та слугуватиме реальним підґрунтям для змісту нормативно-правової бази.

Разом з тим, об'єктивізм абсолютизує роль існуючих умов (соціальних і культурно-історичних) як джерела правосвідомості, перетворюючи правосвідомість і правопорядок на дзеркальні відображення цих умов. Отже, безперечна ідея про те, що суб'єкт не може бути самодостатнім у створенні правопорядку, виходити лише із самого себе, обертається применшенням ролі суб'єкта в суспільних відносинах, недооцінкою його творчої активності [8, с. 34].

З іншого боку, природа права, яка базується на соціальних та ціннісних нормах, виступає регулятором людської поведінки, а тому задовольняє відповідні потреби людей, трансформуючись у цінність. Ціннісна складова притаманна праву постійно, оскільки виступає не природнім творінням, що протистоїть суб'єктові, а включає в себе «частину» творчого суб'єкта – людські цінності, які є частиною культури [6]. В цьому випадку кримінальне законодавство доцільно розглядати з позиції ідеологічного типу праворозуміння.

Ідеологічний тип праворозуміння, як певний правовий суб'єктивізм, являє собою морально-філософську концепцію, що підкреслює деонтологічну природу права і пропонує більш адекватний метод обґрунтування права. В обґрунтуванні сутності і змісту права, цьому типу праворозуміння притаманний погляд на правову реальність «зверху» (з позицій духовно-ідеальної сфери) а тому джерело правосвідомості і правопорядку виводиться з ідеї чи змісту права, що відкриваються у свідомості (розумі) суб'єкта. Внаслідок цього суб'єктивізм дуже близько підходить до виявлення власної природи права, що не зводиться до сутності суспільних відносин. Він орієнтується на свободу і творчу активність суб'єкта. Проте недоліком суб'єктивізму є те, що він абсолютизує роль пізнавальної здатності суб'єкта, внаслідок чого втрачається зв'язок права з життям, ускладнюється врахування актуально існуючих умов у даному суспільстві [6].

Якщо в процесі практичного аналізу дослідник чи законотворець абсолютно однозначно визначить значення кожного зі слів, що утворюють текст закону, це не буде підставою до правильного і однозначного розуміння тексту загалом чи окремих частин зокрема. Причиною цього є те, що текст наділений металінгвістичною природою. До її ознак також відносять структурність, яка є надбудовою над природною мовою, (наприклад, відповідне розташування розділів у Кримінальному кодексі чи його статей у межах розділу, порядок розташування видів покарань тощо) та тематичну єдність (всі елементи тексту отримують зміст лише у співвідношенні зі змістом цілого) [3, с. 285]. А текст може бути носієм декількох значень. Це твердження, яке було обґрунтоване герменевтикою, зараз активно використовують і в правознавстві [7, с. 24].

Загалом, у чинному законодавстві використано цілий комплекс правових норм, що можуть практично розглядатися у відповідності до типів праворозуміння, включаючи і їх поєднання, що дозволяє повноцінно розкрити зміст конкретно взятого закону. Більше того, критерії взаємодії матеріалістичного та ідеалістичного принципів праворозуміння необхідно також застосовувати до процесу реформування чинного законодавства, практичної роботи згідно норм існуючого права.

Слід також зауважити, що типи право розуміння, розкриваючи основну сутність правовідносин, зумовили формування двох протилежних підходів до розуміння змісту та практичної сутності законів, а це в кінцевому випадку проявляється у проблемі співвідношення влади і права. Складність процесу праворозуміння, його неоднозначність, плюралізм концепцій праворозуміння зумовлюються складністю самого феномену право, а також складністю людського буття, особливістю глобалізаційних процесів.

Висновки. Таким чином, типи праворозуміння є ключовими категоріями в процесі осмислення і з'ясування змісту права. Матеріалістичний та ідеалістичний типи праворозуміння, виходячи з власного змісту та підходу до розкриття поняття права, володіють значним науково-практичним потенціалом, що дозволяє розв'язати дискусійні норми. Норми права задекларовані у нормативно-правових і процесуальних актах України, можуть трактуватися з позицій різних типів право розуміння, що дозволяє глибше використати їх практичний потенціал.

Список використаних джерел

1. Давид Р. Жоффре-Спинози К. Основные правовые есистемы современности: Пер. с фр. В.А. Туманова. / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 400 с.
2. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С.10–21.
3. Коршунов А.М., Мантатов В.В. Диалектика социального познания / А.Коршунов, В. Мантанов. – М.: Политиздат, 1988. – 383 с.
4. Лапаева В.В. Различные типы правопонимания: анализ научно-практического потенциала / В. Лапаева // Законодательство и экономика, 2006. № 4. – С. 5-15.
5. Нерсисянц В.С. Философия права: Учеб. для вузов по юрид. спец / В. Нерсисянц / Ин-т гос-ва и права РАН. Академ. правовой ун-т. – М.: НОРМА, 2000. – 647 с.
6. Панчак О. Методологічні підходи до тлумачення закону про кримінальну відповідальність / О.Панчак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/229-kruminal-pravo/15337-2011-01-23-01-34-47>.
7. Рабінович П., Савчук Н. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект / П. Рабінович, Н. Савчук // Право України. – 2001. – № 11. – С. 22–25.
8. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.Г. Данильяк, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О.Г. Данильяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.

Черепий П. Н. Основные подходы к сущности и содержанию права в правовой теории и юридической практике

Автором отражены особенности воплощения праворозуминня через соотношение теорий права и юридической практики. На основе анализа норм действующего законодательства Украины доведено воплощения материалистического и идеалистического типов праворозуминня, а также их сочетания, в содержании статей нормативно правовых актов.

Ключевые слова: *правопонимания, тип правопонимания, уровни правопонимания.*

Cherepiy P. M. Basic approaches to the nature and content of law in legal theory and legal practice

Author the feature of embodiment of pravorozuminnya through correlation of theories of right and legal practice. He on the basis of analysis of norms of current legislation of Ukraine leads to embodiments of materialistic and idealistic types of pravorozuminnya, and also their combinations, in maintenance of the articles normatively legal acts.

Key words: *pravorozuminnya, type of pravorozuminnya, levels of pravorozuminnya.*

